

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: «CİNAYƏT HÜQUQU»

FƏNN: «CİNAYƏT HÜQUQU»

MÖVZU № 18. Yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzanın xüsusiyyətləri.

Tərtib etdi: Kafedranın baş müəllimi, polis polkovniki
h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və bəyənilmişdir.
PROTOKOL № ____ «__» _____ 2017-ci il.

Bakı – 2017

MÖVZU 18.

Yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzasının xüsusiyyətləri.

P L A N:

G İ R İ Ş

1. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və onlara təyin edilən cəza növləri.
2. Tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi əsasları və növləri.
3. Yetkinlik yaşına çatmayanları cəzadan azad etmə və şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin anlayışı və müddətlərin hesablanması.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı 2020
2. Azərbaycan Respublikasının CM.mad.84-92. Bakı,2020.
3. Səməndərov F.Y. «Cinayət hüququ» Ümumi hissə. dərslik. Bakı 2019
4. “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında” AR-in 25 may 2005-ci il tarixli Qanunu.
5. “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” AR-in 31 may 2002-ci il Qanunu
6. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun qərarları Bakı 2016
7. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. prof. F.Y.Səməndərovun red. ilə. Bakı, 2019.
8. Qafarov T., Hüseynova V., Səməndərov F. «Həddi-buluğa çatmayanların cinayətləri və məsuliyyəti». «Elm», Bakı, 1979.
9. Həsənov E.H. «Yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri cinayətlərin qarşısını almaq məsələləri» «Marif». Bakı.1991
10. AR Ali Məhkəməsi Plenumunun “Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında” 25 iyun 2005-ci il tarixli Qərarı

GİRİŞ

Cinayət qanunvericiliyinin prinsipal mövqeyinə görə cinayət törədən hər bir şəxsin maddi, mənəvi xarakterli dövlət məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalmaq öhdəçiliyi yaranır.

Bununla belə məhkəməyə qədər bərxətverici əsasların olması ilə cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə dünyanın bir çox ölkələrinin qanunvericiliyində nəzərdə tutulur.

Dünya ölkələrində cinayət hüququ siyasətinin əsas istiqaməti-humanizm, məsuliyyətin differensiasiyası və fərdiləşdirilməsi Prinsipi zəminində, imkan olduqda, cinayət hüquq məcburiyyət tədbirlərini realizə etmədən məhkumun islah edilməsinə nail olmaqdır.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə o halda ədalətli sayıla bilər ki, cinayət cəzası tətbiq etmədən belə azad etmə insanların hüquq və azadlıqlarının, hüquq qaydalarının qorunmasına ziyan yetirməsin, cinayət qanunvericiliyinin qarşısında duran vəzifələrin həllinə imkan versin.

Cinayət hüquq elminin mövqeyinə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə o halda mümkündür ki, əməlin törədilməsi bu institutu nəzərdə tutan normalarda göstərilən şərtlərlə bağlı olsun. Buna görə də cinayət məsuliyyətindən azad etmənin tətbiqi üçün öncə cinayətin törədilmə faktı aydınlaşdırılmalıdır. Törədilən cinayətə əsasən şəxsin cinayətkar olması müəyyən edildikdən sonra onun məsuliyyətdən azad edilməsinin mümkünlüyü məsələsi həll edilir.

Bu prinsipdən irəli gələrək Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər böyük ictimai-təhlükəli olmayan cinayət etdikdə və cinayət cəzası tətbiq olunmadan onların islah olunması mümkün sayılarsa, belə şəxslər cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilərlər.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu bir sıra rəhbər qərarlarında yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işlərinə baxarkən hər bir halda onlara cinayət cəzası tətbiq etmədən tərbiyəvi xarakterli məcburi

tədbirlərin köməyi ilə islah olunacaqlarının mümkünlüyünü xüsusi olaraq müzakirə etməyi məhkəmələrə tövsiyə etmişdir.

Eynilə cinayətin ictimai-tühhlykəli olmaması qanuna görə yuətkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyətindən azad etməyin hüuquqi əsaslarından biri sayılır.

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində 14 yaşdan 18 yaşa qədər olan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar qrupuna aid edilərək, onların kifayət qədər aqli yetkinliyə çatmadıqları və həyat təcrübələrinin az olması halları nəzərə alınmalıdır.

Buna görə də cinayət qanunvericiliyində yetkinlik yaşınqa çatmayanların törətdiyi cinayətə görə məsuliyyətin həllində və cəza təyində onların əqli və iradəvi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması məcöuri sayılır.

Yeni cinayət qanuni yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyətinin və cəzanın xüsusiyyətləri ilə bağlı məsələləri müstəqil bölmə və fəsil altında vermişdir.

Beləliklə, «Yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzanın xüsusiyyətləri» mövzusunda yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və cəzadan azad edilməsi şərtləri və tətbiqi əsasları, tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin növləri və tətbiqi əsasları hərtərəfli araşdırılacaq.

SUAL 1. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və onlara təyin edilən cəza növləri

Cinayət törətmiş şəxsləri xarakterizə edən hallar içərisində yaş əlaməti mühüm yer tutur. Müəyyən mənada məhz bu əlamətə görə şəxsin ictimai, onun maraq və tələbatının dairəsi, həyat yolu, mənəvi dəyərləri barədə mühakimə yürütmək olar. İnsanın yaş nərdivanı üzrə hərəkəti bir qayda olaraq onun ictimai rolunun, dünyagörüşünün, ətraf mühit barədə təsəvvürlərinin və buna münasibətinin dərinləşməsinə gətirib çıxarır.

Şəxsiyyətdə baş verən dəyişikliklər təkcə yaş xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olmayıb, xeyli dərəcədə onun əhatəsinin və şəxsin malik olduğu konkret məzmunlu real fəaliyyət formalarının təsirindən də asılıdır.

Bütün bunlar son nəticədə insanın davranışı, o cümlədən cinayətkar davranışı qismində özünü göstərir. Cinayətin xarakteri və cinayətkarın fəallığı (kriminal fəallığı) ilə yaş arasında müəyyən əlaqə olması kriminologiya sahəsində dəfələrlə qeyd olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının köhnə Cinayət Məcəlləsində yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi cinayətlər və o cinayətlərə görə məsuliyyət, eyni zamanda cəza təyini zamanı xeyli güzəştlər nəzərdə tutan normalar əks olunsada, onlar sistemli xarakter daşımırdı. Lakin 2000-ci ildə qüvvəyə minmiş yeni Azərbaycan Respublikası CM-də yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti, onlar barəsində tətbiq olunan cəzanın xüsusiyyətləri bütöv bölməni (V bölmə) əhatə edir.

Azərbaycan Respublikası CM-in 84-cü maddəsində deyilir:

84.1. Cinayət törədərkən on dörd yaş tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur.

84.2. Yetkinlik yaşına çatmayanlar cinayət törətdikdə, onlara cəza təyin edilə bilər və ya tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

Cinayət qanunvericiliyi 14 yaşdan 18 yaşa qədər olan şəxsləri yetkinlik yaşına çatmayanlar qrupuna aid edərkən onların kifayət qədər əqli

yetkinliyə çatmadıqlarını və həyat təcrübələrinin az olmasını nəzərə almışdır. Cinayət qanunvericiliyi yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi cinayətlərə görə məsuliyyətin həllində və cəza təyinində onların əqli və iradəvi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasına məcburi sayır.

Yetkinlik yaşına çatmayanın şüur səviyyəsi, ətraf sosial mühitdə baş verən hadisələri dərk etmək və buna uyğun düşünülmüş hərəkət etmək qabiliyyəti məhz müəyyən yaş həddinə çatmaqla formalaşır. Şəxsdə belə dərk etmə ailə, məktəb, sosial mühitin təsiri ilə yaranmış olur.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanunvericiliyi 16 yaşı cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün yaş həddi sayır. Daha kiçik yaşlarda bəzi məməllərin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin dərk oluna bilməsini nəzərə alaraq ayrı-ayrı cinayətlərə görə qanunverici 14 yaşı cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün yaş həddi hesab edir.

Subyekti 14 yaşdan nəzərdə tutulmuş cinayətlərin hamısı qəsdən törədilən cinayətlərdir. 14 yaşı müəyyən edildikdən həmin cinayətlərin ağırlıq dərəcəsi deyil, məhz bu yaşda şəxslərin belə əməllərin kriminal xarakterini dərk etmək qabiliyyətinə malik olmaları nəzərə alınır.

Şəxsin 14 yaşa çatması onun doğulduğu gün deyil, həmin günün son saatının son dəqiqəsi tamam olan andan, yəni həmin gün gecə saat 24.00-dan sonra sayılır.

Yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı müvafiq sənqədlərə (pasport, doğum haqqında şəhadətnamə və s.) əsasən müəyyən olunur. Belə sənəd olmadıqda, yaxud da onların doğulduğu müəyyən şübhə yaradarsa şəxsin yaşını təyin etmək üçün məhkəmə tıbbi ekspertizası təyin edilir.

Hazırda qüvvədə olan qanunvericilik yetkinlik yaşına çatmayanların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onlar barəsində cinayət məsuliyyəti və cəza məsələlərini həll edərkən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikasının CM-nin 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş humanizm prinsipini rəhbər tutaraq bir sıra güzəştli hallar müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 20.3-cü maddəsinə əsasən, qanunla müəyyən olunmuş yaş həddinə çatmış yetkinlik yaşına çatmayan, lakin böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayəti törətdiyi zaman psixi inkişafın kəmağıllılıqla və ya başqa psixi pozuntu ilə əlaqədar olmayan geriliyi səbəbindən öz əməlinin xarakterini və ictimai təhlükəliliyini tam dərk etməyən və ya həmin əməli idarə edə bilməyən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir. Məhz buna görə də Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 429-cu maddəsində Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraat zamanı müəyyən edilməli olan hallar aşağıdakı kimi əks olunmuşdur:

MADDƏ 429. (CPM)

429.0. Törədilmiş cinayət üzrə müəyyən edilməli olan hallardan başqa yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraat zamanı aşağıdakı hallar müəyyən edilməlidir;

429.0.1. Yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı (doğulduğu il, ay, gün);

429.0.2. Yetkinlik yaşına çatmayanın həyat və təcrübə şəraiti;

429.0.3. Yetkinlik yaşına çatmayanın fiziki intellektual və əqli inkişaf səviyyəsi;

429.0.4. Yetkinlik yaşına çatmayanın törətdiyi cinayətdə digər iştirakçılar olduqda onun barəsində cinayət işinin icraatının ayrılmasının mümkünlüyü.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs cinayətin törədilməsində digər şəxslərlə birlikdə iştirak etdiyi halda məhkəməyədək icraat mərhələsində onun barəsində cinayət işi imkan daxilində ayrıca icraata ayrılmalıdır. (AR CPM maddə: 431.1).

Yetkinlik yaşına qədər olan dövrdə şəxs də həyat idealının və onun həyata baxışlarının, mənəvi varlığının, fiziki və intellektual qüvvələrinin formalaşması prosesi gedir. Onlarda ictimai borc, vicdan, şərəf və ləyaqət, yoldaşlıq və dostluq haqqında təsərrüflər dpyaz və səthi, çətinlik , cürətlilik və mərdlik və s. bu kimi mənəvi Sima üçün xarakterik olan xüsusiyyətlər isə belə ictimai həyat üçün tələb olunan səviyyədə püxtələşməmiş olur. Bu da ilk növbədə yetkinlik

yaşına çatmayanlarda həyat təcrübəsinin az olması, təlim və tərbiyənin tamamlanması və onların hələ intellektual yetkinliyə çatmamaları ilə əlaqədar olur.

Yetkinlik yaşına çatmayanlarda iradə zəifliyində, mühaifzənin tez pozulmasında xarici təsirə qarşı reaksiya verilməsində özünü göstərir. Onlarda hisslər sürətlə əmələ gəlir və qüvvətlə cərəyan edir, öz davranışlarına nəzarət etmək qabiliyyətləri zəif olur.

Yetkinlik yaşına çatmayanların qeyd olunan yaş və psixoloji xüsusiyyətləri ilə bağlı «kövrəklik» onların hər cür neqativ təsirlərdən qorunmasını, eləcə də cinayət hüququ mühafizəsini ön plana çəkir. Məhz buna görə də Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamında» Xüsusən gənc nəslin tərbiyəsində, mənəvi aləmin pozulmasına» mənfi təsir göstərən hallarla mübarizə günün vacib vəzifəsi kimi qeyd edilir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilən cəza növləri və tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər BM-nin Baş Məcəlləsinin 1985-ci il 29 noyabr tarixində qəbul etdiyi «Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar minimum standart qaydalara» tamamilə uyğundur. Bu akta görə əgər yetkinlik yaşına çatmayanın əməli başqası üzərində zor tətbiq etməklə bağlı deyilsə, habelə yetkinlik yaşına çatmayan dəfələrlə hüquq pozuntusuna yol verilməmişdirsə, onlar barəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edilməlidir. Eyni ilə bu aktda göstərilən qaydalara uyğun Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin «Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri, onların cinayətkar və sair cəmiyyətə zidd fəaliyyətə cəlb etmə işləri haqqında SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumu qərarının Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən yerinə yetirilməsi gedişi haqqında «1988-ci il 26 aprel tarixli 1 Nöli qərarında birbaşa göstəriş nəzərdə tutulur. belə ki, qərarla tövsiyyə edilir ki, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət edən yetkinlik yaşına çatmayanların islah edilməsinə və yenidən tərbiyə edilməsinə

tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi ilə nail oluna bilərsə, onların barəsində cinayət cəzasının tətbiqinə yol verilməməlidir.

Azərbaycan Respublikasının yeni qəbul edilmiş cinayət qanunvericiliyinin 95-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilən cəzaların növləri və tətbiq qaydaları göstərilmişdir ki, bu cəzalar Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 42-ci maddəsində sadalanan cəzaların ümumi sayının 1/3-dən də azdır. Azərbaycan Respublikası CM-nin 86-cı maddəsində nəzərdə tutulan cəzaların sayı (4 cəza növü) Rusiya Federasiyası CM-in 88-ci maddəsində, yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün nəzərdə tutulmuş cəzaların sayından (6 cəza növü) da azdır. Yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin olunan cəzaların digər şəxslərə tətbiq olunan cəzalardan ixtisarlı olması ondan irəli gəlir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi cinayətləri spesifikasiyası və onlar barədə cəza məqsədlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri səbəbindən qalan cəzalar yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq oluna bilməz.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilən cəzanın növləri aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

MADDƏ 85. (CM)

85.1. Yetkinlik yaşına çatmayanlara aşağıdakı cəza növləri təyin edilir:

85.1.1. Cərimə;

85.1.2. İctimai işlər;

85.1.3. İslah işləri;

85.1.3-1. Azadlığın məhdudlaşdırılması;

85.1.4. Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə.

85.2. Cərimə yalnız müstəqil əmək haqqı və ya bu cəzanın icrasına yönəldilə bilən əmlakı olan yetkinlik yaşına çatmayan məhkuma təyin edilir. Cərimə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş minimum əmək haqqı məbləğinin otuz mislindən üç yüz mislinədək miqdarda təyin edilir.

85.3. İctimai işlər qırx saatdan yüz altı saatadən müddətə təyin olunur və yetkinlik yaşına çatmayan məhkumun bacardığı, onun təhsildən və əsas işindən

asudə vaxtlarda yerinə yetirdiyi işlərdən ibarətdir. Buc əza növünün icra müddəti on beş yaşınadək şəxslər üçün gündə iki saatdan, on beş yaşından on altı yaşınadək şəxslər üçün isə gündə üç saatdan çox ola bilməz.

85.4. Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlara islah şləri iki aydan bir ilədək müddətə təyin edilir. Bu zaman məhkumun qazancından məhkəmənin hökmü ilə müəyyən edilmiş miqdarda, baş faizdən iyirmi faizə qədər pul dövlət nəfinə tutulur.

85.4-1. Azadlığın məhdudlaşdırılması yetkinlik yaşına çatmayanlara iki aydan iki ilədək müddətə müəyyən edilir.

85.5. Azadlıqdan məhrum etmə yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlara on ildən çox olmayan müddətə təyin edilir. Yeikinlik yaşına çatmayan məhkumlar cəzalarını aşağıdakı tərbiyə müəssisələrində çəkirlər;

85.5.1. Yetkinlik yaşına çatmayan qızlar, habelə ilk dəfə azadlıqdan iməhkum etməyə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar – ümumi recimli tərbiyə müəssisələrində;

85.5.2. Əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar – möhkəm recimli tərbiyə müəssisələrində.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanunvericiliyinin yuxarıdakı maddəsinin göstərişinə görə yetkinlik yaşına çatmayanlara ömürlük azadlıqdan məhrum etmə, azadlığı məhdudlaşdırma, əmlak müsadirəsi, müəyyən vəzifə tutma və müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə, habelə cinayət törədən hərbi xidmətdə olan şəxslər barəsində tətbiq edilən cəzalar onların yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində tətbiq edilmir, tətbiq olunan cəza növləri də müəyyən məhdudiyyətli şərtlər əsasında təyin edilir. Belə ki, cərimə növündə cəza ancaq müstəqil əmək haqqı olan və ya cərimə növündə cəzanın icrasına yönəldilə bilən əmlakı olan yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində təyin edilir. Həm də bu cür tətbiq edilən cərimənin miqdarı Azərbaycan Respublikası CM-nin 44.2-i maddəsinə göstərilən şərti maliyyə vahidinin yüz mislindən beş mislinədək miqdarda deyil, şərti maliyyə vahidinin yüz mislindən üç yüz mislinədək ola bilər. Burada müstəqil əmək haqqı dedikdə, yetkinlik

yaşına çatmayanın əmək qanunvericiliyi ilə tənzim edilən qaydada daimi və ya müvəqqəti iş yerindən aldığı əmək haqqı, kontrakla işlədiyi yerdən aldığı əmək haqqı yaxud stackeçmə qismində fəaliyyət göstərdiyi zaman aldığı əmək haqqı cərimə cəzasını icrasına yönəldilə biləcəkk əmlakı dedikdə isə, onun xüsusi, yaxud ümumi mülkiyyətdən ona düşən pay, pul və ya natura formasında olan məlum əmək nəzərdə tutulur.

Törədilən cinayətə görə yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində tətbiq edilən cəzalardan biri də ictimai işlərdir. İctimai işlər 40 saatdan 160 saatədək tətbiq edilir. Buc əza növü yetkinlik yaşına çatmayan gücü çata biləcək işlər olur, təhsil və iş vaxtında əlavə vaxtda yerinə yetirilir. On beş yaşa qədər olan yetkinlik yaşına çatmayanlar buc əza növünün icrasına hər gün iki saata qədər, yaşı on beşdən on altıya qədər olanlar isə 3 saata qədər cəlb oluna bilərlər.

Yetkinlik yaşına çatmayanların «Bacardığı işləri» siyahı şəklində Səhiyyə Nazirliyi müəyyən edir. Əgər məhkum yetkinlik yaşına çatmayan həm işləyir, həm də təhsil alırsa, ictimai işlərin icrası istirahət günlərinə təyin edilməlidir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq olunan islah işlərinin müddəti digər şəxslərdən fərqli olaraq bir ildən artıq ola bilməz. Həm də buc əza növü dcaima iş yeri olan yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilir. Hazırda Respublikamızda qüvvədə olan əmək qanunvericiliyinə görə on beş yaşına qədər olan şəxslərin əmək münasibətlərinə girməsinə yol verilmir. Ona görə də on beş yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanlara islah işləri növündə cəza tətbiq olunmur. Bundan başqa cəza tolunarkən şəxsin sağlamlığı və əməyin mühafizə qaydaları nəzərə alınmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanların təyin edilən islah işlərini çəkməkdən qəti surətdə boyun qaçırdıqları halları islah işlərinin çəkilməyən bir günü bir gün azadlığın məhdudlaşdırılması, yaxud üç günə bir gün azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz edilir.

Humanizm və ədalətlik prinsipinin müddəaları əsas götürülərək Azərbaycan Respublikası CM-də yetkinlik yaşına çatmayanlara qarşı tətbiq

edilən müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı müddəti on il həddində müəyyən olunmuşdur. Bu müddətin maksimum həddi barədə düzünə göstəriş olduğu üçün yetkinlik yaşına çatmayanları residiv, təkrar cinayətlər, habelə cinayətlərin məcmusuna görə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilən hallarda da onlara təyin edilən cəzanın müddəti on ili olmamalıdır. Ümumiyyətlə Azərbaycan Respublikasında qüvvədə olan digər qanunvericiliklər də yetkinlik yaşına çatmayanlara qarşı tətbiq edilən digər məcburi təsir tədbirlərində başqa şəxslərlə nəsbətə məhdudiyyətlər müəyyən edilir. Buna misal olaraq Cinayət prosessual qanunvericiliyində yetkinlik yaşına çatmayaelara tətbiq edilən tutma və ya həbs qətimkan tədbirlərinin xüsusiyyətlərini göstərmək olar. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmayanların tutulması zamanı bu barədə dərhal onun valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələrinə məlumat verilir. Yaxud həbs qətimkan tədbiri yetkinlik yaşına çatmayan şübhəli və təqsirləndirilən şəxs barəsində yalnız ona az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi istinad edildikdə yol verilir. Həm də bu tədbirin müstəsna hallarda, mümkün qədər qısa müddət ərzində tətbiqinə yol verilir.

Törətdiyi cinayətə görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhrum edilən yetkinlik yaşına çatmayan qızlar, habelə ilk dəfə azadlıqdan məhrum edilən yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar ümumi recimli tərbiyə müəssisələrində cəza çəkirlər.

Yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar törətdikləri cinayətə görə təkrar azadlıqdan məhrum edildikdə onlar cəzalarını möhkəm recimli tərbiyə müəssisələrində çəkirlər.

Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 434.3-cü maddəsinə g.rə həbsdə saxlanılan yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər digər şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdırlar. Onlar yaşının, cinsinin və şəxsiyyətğinin xüsusiyyətlərinə görə tələb olunan qulluq müdafiə və digər yardımla təmin edilməlidirlər.

SUAL 2. Tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi əsasları və növləri

Yetkinlik yaşına çatmayanın bəzi yaş psixoloji xüsusiyyətləri – təlqin etməyə meyillilik, təsir altına düşmə yönəlişinə malik, tez təsirlənmə, xəyalpərəstlik və s. onları kənar şəxslərin təsirinə daha tez məruz qoyur. Bunlardan başqa yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət törətməsinə səbəb onların psixi inkişafındakı gerilik dərəcəsi də olur. Yuxarıda göstərilənləri müəyyən etmək üçün məhkəmə psixoloji ekspertiza təyin edir. Ekspertizanın rəyindən asılı olaraq məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayana cəza, yaxud da Azərbaycan Respublikası CM-in 87-ci maddəsində sadalanan tərbiyəvi tədbirləri tətbiq edir.

MADDƏ 87. (CM)

87.1. Xəbərdarlıq yetkinlik yaşına çatmayana onun əməli nəticəsində vurulmuş ziyanın və bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş cinayətləri təkrar törətməyin nəticələrinin izah edilməsindən ibarətdir.

87.2. Nəzarətə g.türmə valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin, yaxud icra hakimiyyəti orqanının üzərinə yetkinlik yaşına çatmayana tərbiyəvi təsir göstərmək və onun davranışına nəzarət etmək vəzifəsi qoyulmasından ibarətdir.

87.3. vürülmüş ziyanı aradan qaldırmaq vəziyyəti yetkinlik yaşına çatmayanın əmlak vəziyyəti və müvafiq əmək vərdişlərinə malik olması nəzərə alınmaqla onun üzərinə qoyulur.

87.4. Asudə vaxtın məhdudlaşdırılması və yetkinlik yaşına çatmayanın davranışına xüsusi tələblərin qoyulması onun müəyyən yerlərə getməməsini, asudə vaxtdan istifadənin müəyyən formalarını, o cümlədən mexaniki nəqliyyat vasitələrinin idarə olunmasını, günün müəyyən vaxtlarından sonra evdən kənardə olmamasını, müvafiq dövlət orqanının icazəsi olmadan başqa ərazilərə getməməsini nəzərdə tuta bilər. Yetkinlik yaşına çatmayana həmçinin təhsilini davam etdirmək və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanının köməyi ilə işə düzəlmək vəzifəsi də müəyyən edilə bilər. Bu tədbirlərdən başqa asudə vaxtın məhdudlaşdırılması və yetkinlik yaşına çatmayanın davranışına xüsusi tələblərin qoyulması digər tədbirləri də nəzərdə tuta bilər.

Bu maddə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin məzmununu açır.

Xəbərdarlıq- yetkinlik yaşına çatmayanın əməlinə mənəvi-hüquqi baxımdan verilən qiymətdir. Xəbərdarlıq tədbirlərinin tətbiqi yetkinlik yaşına çatmayanların qanuni nümayəndəsinin iştirakı ilə aparılır. Xəbərdarlıq şifahi formada olsa da, onun qeydiyyatı yazılı aparılır. Xəbərdarlığın tətbiq olunması barədə protokol tərtib olunur. Protokolda yetkinlik yaşına çatmayanın törətdiyi əmələ görə məsuliyyət müəyyən edən CM-nin maddəsi göstərilir. Əməllə yetirilən ziyan qeyd edilir. Protokolda əməlin təkrar törədilməsinin doğurduğu nəticələr barədə yetkinlik yaşına çatmayana verilən izahat əks olunur.

Məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayan üzərində nəzarət müəyyən edənə qədər nəzarət edəcək subyektlərin buna imkanının olması, belə nəzarəti həyata keçirməyə səriştə və təcrübəsinin olması və s. nəzərə alınmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanların vurduğu ziyanın aradan qaldırılması aşağıdakı variantlarda həyata keçirilə bilər:

- a) zərərçəkmiş şəxsə ziyan yetirilən əmlakın əvəzində olan bərabər əmlak verilir;
- b) ziyan yetirilən əmlak təmir edilir və o, əvvəlki vəziyyətinə qaytarılır;
- v) tam, yaxud qismən yararsız vəziyyətə salınan əmlaka vurulan ziyanın miqdarı mütəxəssisə rəyi ilə müəyyən edilir və zərərçəkmiş şəxsə müvafiq məbləğdə kompensasiya verilir.

Asudə vaxtın məhdudlaşdırılması yetkinlik yaşına çatmayanlara kriminogen əhatənin, zərərli yönəmin və maraqların təsirindən xilas olmağa, həyat planlarının dəyişdirilməsinə kömək etmək məqsədi güdməlidir. Asudə vaxtın məhdudlaşdırılması tədbirləri qanunla məhdudlaşmır, digər tədbirlər, yaxud davranışa xüsusi tələblər zərurəti olduqda tətbiq oluna bilər.

Yuxarıdakı maddədə məzmunu açıqlanan tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin yetkinlik yaşına çatmayan cinayət törətmiş şəxslərə tətbiq olunması qaydaları və növləri Azərbaycan Respublikası CM-in 88-ci maddəsində göstərilmişdir.

MADDƏ 88. (CM)

Yetkinlik yaşına çatmayanlara ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət etdikdə, tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə onun islah olunması mümkün hesab edilərsə, həmin şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

88.2. Yetkinlik yaşına çatmayanlara aşağıdakı tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər;

88.2.1. Xəbərdarlıq;

88.2.2. Valideynlərin və ya onların əvəz edən şəxslərin və yaxud müvafiq dövlət orqanının nəzarətinə vermək;

88.2.3. Vurulmuş ziyanın aradan qaldırılması vəzifəsini həvalə etmək;

88.2.4. Yetkinlik yaşına çatmayanın asudə vaxtını məhdudlaşdırmaq və onun davranışı ilə bağlı xüsusi tələblər müəyyən etmək.

88.3. Yetkinlik yaşına çatmayana eyni vaxtda bir neçə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

Bu Məcəllənin 88.2.2. və 88.2.4. maddələrində nəzərdə tutulmuş tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi müddəti bu tədbirləri təyin etmiş müvafiq dövlət orqanı tərəfindən müəyyən olunur.

88.4. Yetkinlik yaşına çatmayan tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirləri mütəadi olaraq yerinə yetirmədikdə, müvafiq dövlət orqanının təqdimatı əsasında həmin tədbirlər ləğv edilir və materiallar yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün məhkəməyə göndərilir.

Həddi-buluğa çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun 1964-cü il 7 may və 1983-cü il 25 mart tarixli qərarında yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işinə baxarkən hər bir halda onlara cinayət cəzası tətbiq etmədən tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin köməyi ilə islah olunacaqlarının mümkünlüyünü xüsusi olaraq müzakirə etməyi məhkəmələrə tövsiyə etmişdir.

Cəzadan fərqli olaraq tərbiyəvi xarakterli dövlət məcburiyyət tədbirləri cəzanın doğurduğu sosial və hüquqi nəticələri doğurmur. Tərbiyəvi xarakterli

məcburi tədbirlərin tətbiqi də cəzanın tətbiqində rəhbər tutulan qanunçuluq, ədalətlik, humanizm, təqsirə görə məsuliyyət və s. prinsiplərə söykənir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə cinayət məsuliyyətindən azad etməyə qanun üç şərtə yol erir:

a) törədilən cinayət böyük ictimai təhlükə törətməyə, yaxud da az ağır cinayətlər kateqoriyasına aid olmalıdır;

b) bu kateqoriya cinayətlər ilk dəfə törədilməlidir;

v) cəza tətbiq etmədən, məcburi tədbirlərin tətbiqi ilə şəxsin islah olunması mümkün sayılmalıdır. Bu şərtlər əsasında yetkinlik yaşına çatmayana tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi məhkəmənin mütləq səlahiyyətidir.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 20-ci və 88-ci maddələrinin tələblərinə görə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər cinayət törədərkən 14 yaşı tamam olmuş şəxslər barəsində tətbiq edilə bilər. Əks halda cinayət tərkibi olmadığından işi xitam edən orqan, materialları yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının profilaktikası ilə məşğul olan orqana göndərir. Onlar öz səlahiyyətləri daxilində yetkinlik yaşına çatmayanlara kömək etməli və tərbiyəvi təsir göstərməlidirlər.

Yuxarıda qeyd etdik ki, yetkinlik yaşına çatmayan amma tətbiq olunmuş məcburi tədbirlərin tələblərini mütəmadi olaraq pozduqda, həmin tədbirlər ləğv oluna bilər. Tələblərin mütəmadi olaraq yerinə yetirilməsi dedikdə qanunverici nəzarət altına verilmiş yetkinlik yaşına çatmayanın ən azı üç dəfə hüquq pozuntusuna yol vermiş, yaxud da üç dəfə xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq müddətə vurulmuş ziyanı ödəməməsi və s. nəzərdə tutur. Azərbaycan Respublikası CM-in 88-ci maddəsi cinayət məsuliyyətindən azad etmənin şərti növünü nəzərdə tutduğu üçün yuxarıda sadalanan hallarda müvafiq dövlət orqanı yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə dair qərarın ləğv edilməsi və onun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması ilə bağlı məhkəmə qarşısında əsaslandırılmış vəsatət qaldırır.

Sual 3. Yetkinlik yaşına çatmayanları cəzadan azad etmə və şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin anlayış və müddətlərin hesablanması.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra dünya birliyinin tam hüquqlu üzvü kimi BMT Avropa Şurası və digər Beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən həmin təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş müxtəlif deklarasiyalara qoşulmuş, konvensiyaların iştirakçısı olmuşdur. Belə konvensiyalardan biri də «Uşaq hüquqları konvensiyasıdır». Uşaq hüquqları konvensiyasının «Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin törədikləri hüquq pozuntuları barədə ədalət mühakiməsinin icrası» adlı 40-cı maddəsində deyilir:

İştirakçı dövlətlər cinayət qanunvericiliyi pozmuş hesab edilən, bu qanunvericiliyin pozulmasında təqsirləndirilən və ya müqəssir sayılan hər bir yetkinlik yaşına çatmayanın onunla elə bir rəftar hüququnu tanıyırlar ki, belə rəftar onda ləyaqət və mənlilik hisslərinin inkişafına kömək edir, onda insan hüquqlarına və başqalarının əsas azadlıqlarına hörməti möhkəmləndirir və bu zaman yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı və onun reintegrasiyasına və cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirməsinə kömək göstərilməsi arzusu nəzərə alınır.

İştirakçı dövlətlər bu məqsədlə və Beynəlxalq sənədlərin müvafiq qaydalarını nəzərə alaraq təmin edirlər ki;

a) cinayət qanunvericiliyi pozulduğu zaman Milli və Beynəlxalq qaydada qadağan olunmayan hərəkətlərə və fəaliyyətsizliyə görə heç bir yetkinlik yaşına çatmayan cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilməsin, onun pozulmasında təqsirləndirilməsin və müqəssir bilinməsin;

b) cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən və ya onu pozmaşda təqsirləndirilən hər bir yetkinlik yaşına çatmayan ən azı aşağıdakı təminatlarla malik olsun:

1. təqsirsizlik prezumpsiyası;
2. ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə ona dərhal və bilavasitə, zəruri hallarda isə, onun valideynləri və qanuni nümayəndələri vasitəsilə məlumat verilməsi və hüquqi, eləcə də digər yardım göstərilməsi;

3. qanuna uyğun olaraq vəkilin və ya digər müvafiq şəxsin iştirakı ilə məsələyə ədalətlə baxılarkən səlahiyyətli orqan, yaxud məhkəmə orqanı yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı və ya onun valideynlərinin vəziyyəti nəzərə alınaraq həmin məsələ barəsində təxirəsalınmadan qərar çıxarsınlar, əgər bu, onun maraqlarına zidd deyilsə;

4. şahid ifadələri verməyə və ya təqsirli boynuna almaqla məcbur edilməkdən azad olmaq, ittiham şahidlərinin verdiyi ifadələrin ya məstəqil surətdə, ya da digər şəxslərin köməyi ilə öyrənilməsi və müdafiə şahidlərinin bərabər hüquqla iştirakının və onların ifadələrlə tanış olmasının təmin edilməsi;

5. əgər lazım olarsa yuxarı orqan, yaxud məhkəmə orqanı tərəfindən işə təkrar baxılması;

6. əgər ehtiyacı varsa tərcüməçinin pulsuz köməyi;

7. məsələyə baxılmasının bütün mərhələsində yetkinlik yaşına çatmayanın şəxsi həyatına hörmət edilməsi;

Yuxarıda göstərilən konvensiyanın müddəalarını nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanunvericiliyi yetkinlik yaşına çatmayanlara cəza təyin edilməsini aşağıdakı qaydalarını müəyyən etmişdir.

Maddə 86.1. Yetkinlik yaşına çatmayana cəza təyin edərkən məhkəmə Bu məcəllənin 58-ci maddəsində müəyyən edilmiş hallardan başqa, həmçinin həmin şəxsin həyat və tərbiyə şəraitini, psixi inkişaf səviyyəsini, onun şəxsiyyətinin digər xüsusiyyətlərini və kənar şəxslərin ona təsirini nəzərə alır.

86.2. Cəza təyin edilərkən yetkinlik yaşına çatmama yüngülləşdirici hal kimi, cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran digər hallarla birlikdə nəzərə alınır.

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 58-ci maddəsinə görə cəza təyin edilərkən törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar, habelə təyin olunmuş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri ilə yanaşı, yetkinlik yaşına çatmayanlara ədalətli cəza təyin etmək üçün əlavə olaraq onların şəxsi mövqeyinin püxtələşməsi və

davranışlarının motivinin yaranması üçün mühüm əhəmiyyəti olan həyat və tərbiyə şəraiti, kənar şəxslərin onlara təsiri də nəzərə alınır.

Məsuliyyət və cəza məsələsinin həllində yetkinlik yaşına çatmayanların həyat şəraiti və tərbiyəsi, onlara yaxın əhatənin, yadıqlarının və yaxşı şəxslərin təsiri nəzərə alınır. Yetkinlik yaşına çatmayanın şəxsiyyəti, onun tərbiyəsi, həyat tərzi ilə əlaqədar məlumatlar tam toplanılmamışdır və onları məhkəmə iclasında aradan qaldırmaq mümkün deyildirsə, bu, işin əlavə ibtidai istintaqa qaytarılmasına əsas ola bilər (AR Ali Məhkəməsinin Plenumunun Qərarı).

Yetkinlik yaşına çatmayanlarda kriminal motivin formalaşmasına fiziki və psixi məcburiyyət təsiri, ağır həyat şəraitinin təsiri altında cinayətin edilməsi, yetkinlik yaşına çatmayanları cinayətə vadar etmək üçün onun yaşlılar tərəfindən sərxoş hala gətirilməsi və s. məhkəmə tərəfindən işə baxılarkən məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi qiymətləndirilməlidir. Azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanı məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayanları ancaq cəmiyyətdən təcrid etməklə onların islah olunmasını mümkün saydığı hallarda tətbiq edir.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 435.5-ci maddəsinə görə yekun məhkəmə qərarını çıxararkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin cəza tədbiri tətbiq edilmədən islah edilə bilməyəyi barədə nəticəyə gəldikdə məhkəmə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi cəzadan azad edə bilər. Hakimin belə nəticəyə gəlməsi və bu cür qərar qəbul etməsi üçün Azərbaycan Respublikası CM-in 89-cu maddəsində şərtlər müəyyən olunmuşdur ki, yetkinlik yaşına çatmayanın cəzadan azad edilməsi barədə çıxarılmış qərar bu maddənin tələblərinə müvafiq olmalıdır.

Maddə 89. (CM)

Maddə 89.1. böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətməyə görə məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayan bu Məcəllənin 87.2.-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilməklə cəzadan azad oluna bilər.

89.2. məhkəmə, az ağır cinayət törətməyə görə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayanı yalnız belə şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş tərbiyə və ya tibbi tərbiyə müəssisəsində yerləşdirməklə cəzanın məqsədinə nail olmağı mümkün hesab edirsə, həmin şəxsi cəzadan azad edə bilər. Bu halda yetkinlik yaşına çatmayanın göstərilən müəssisələrdə qalma müddəti, onun törətdiyi cinayətə görə bu Məhkəmə ilə müəyyən edilmiş cəzanın yuxarı həddindən çox ola bilməz.

89.3. Yetkinlik yaşına çatmayanın islah olunduğu və bununla bağlı qeyd edilən tədbirin tətbiqinə zərurətin aradan qalxdığı barədə müvafiq dövlət orqanının rəyinə əsasən həmin şəxs, göətsərilən müəssisədən bu Məcəllənin 89.2-gi maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlər başa çatmamış da buraxıla bilər.

Yuxarıdakı maddənin göstərişinə görə, böyük ictimai təhlükə törətməyə cinayət etmiş yetkinlik yaşına çatmayan məhkəmə tərəfindən mühakimə edilir, ona cəza təyin edilir, lakin şəxs müvafiq maddənin tələblərinə cavab verdiyi üçün cəzadan azad edilir. Tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tək cəza törətdiyi cinayətə görə məsuliyyətdən azad edilən yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində deyil, həm də cəzadan azad edilən yetkinlik yaşına çatmayanlar azad etməklə barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etmədə sadalanan kateqoriyadan olan cinayətlərin ilk dəfə törədilməsi tələb edilir.

Məhkəmələr yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə cəza tədbiri tətbiq edərkən yalnız həmin məsələnin mükəmməl baxılmasından sonra tətbiq etməli və imkan daxilində aşağı həddə edirməlidir. (CPM mad.43.5). Lakin, bu zaman məhkəmələr böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törədən yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilən cəzanı çəkməkdən onların azad edilməsinə və onlar barəsində tərbiyəvi xarakterli tədbirlər tətbiq edilməsinə ehtiyatla yanaşmalı, onun qərarı, yetkinlik yaşına çatmayanda və onun əhatəsində cəzasızlıq hissi təsəvvürü yaratmamalıdır.

Yeni cinayət qanunvericiliyində ilk dəfə olaraq xüsusi tərbiyə-ə tərbiyə və ya tibbi tərbiyə tədbirlərinin tətbiqi müddətinə dair göstəriş nəzərdə tutulmuşdur.

Belə tədbirlərin tətbiqi müddətinin həddi yetkinlik yaşına çatmayanın törətdiyi cinayətə görə süvafiq maddənin sanksiyasında göstərilən müddətdən artıq ola bilməz. Belə ki, az ağır cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə həmin tədbirlər 5 ildən artıq olmayan müddətə tətbiq edilə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayana həkmlə təyin edilən cəzanın müddəti ilə təlim-tərbiyə və ya tibbi-tərböiyə müəssisəsinə göndərildiyi müddət arasında onların yaşından asılı olaraq fərq ola bilər. Ümumiyyətlə bu cür müəssisələrdə yetkinlik yaşına çatmayanın qalma müddəti hökmdə göstərilmir, lakin onun 18 yaşa çatması bu müddətin bitməsinə əsas verir.

Xüsusi müəssisələrdə yerləşdirilən yetkinlik yaşına çatmayanların islah olunması və bununla bağlı qeyd edilən tədbirlərin tətbiqinə zərurətin aradan qalxması barədə müvafiq dövlət orqanının yazdığı rəydə islah olunmanın göstəricilərinə istinad edilməli və bu əsaslandırılmalıdır. Bu zaman xüsusi tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyətinin mülahizəsi də nəzərə alınmalıdır.

Xüsusi tərbiyə müəssisələrində yerləşdirilən yetkinlik yaşına çatmayanlar vaxtından əvvəl islah olunarlarsa və onların həmin müəssisədə qalmaş lüzumu aradan qalxarsa, müvafiq dövlət orqanının məhkəmə qarşısında qaldırdığı vəsatətə əsasən, məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayı xüsusi tərbiyə müəssisəsində saxlanmaqdan vaxtından əvvəl azad edə bilər.

Xüsusi tərbiyə müəssisələrində yetkinlik yaşına çatmayanların sosial və tibbi reabilitasiyası, təhsil-peşə hazırlığı təmin olunur. Bu da BMT-nin hüquq pozuntusuna yol verəcn yetkinlik yaşına çatmayanların şəxsi azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının azaldıomasına dair minimum standart – qaydaların tələblərinə tam cavab verir.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 435.4.3-cü maddəsinə görə yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, habelə ağır nəticələrə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin və ya digər ağır cinayətin təkrar törədilməsində təqsirli bilinmədiyi halda onun azadlıqdan məhrum edilməsi məqsədəuyğun deyildir. Lakin yuxarıdakı halların mövcudluğu yetknlik yaşına çatmayana azadlıqdan məhrumetmə cəzasının

tətbiqinə səbəb olur. Məhz bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanunvericiliyi azadlıqdan məhrumetmə və islah işləri cəzasına məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayanların şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilməsini nəzərdə tutmuşdur.

Maddə 90. (CM)

90.0. İslah işlərinə və ya azadlıqdan məhrumetməyə məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə, 90.0.1. Böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətməyə görə təyin edilmiş cəza müddətinin ən azı üçdə bir hissəsini çəkdikdən sonra;

90.0.2. Ağır cinayət törətməyə görə təyin edilmiş cəza müddətinin ən azı yarısını çəkdikdən sonra;

90.0.3. Xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə təyin edilmiş cəza müddətinin ən azı üçdə iki hissəsini çəkdikdən sonra tətbiq edilə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri cinayətə görə cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə yalnız onlara azadlıqdan məhrumetmədən islah işləri, habelə müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza təyin edilən hallarda tətbiq edilə bilər. Cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə yetkinlik yaşına çatmayanın məhkum olduğu cinayətin kateqoriyasından asılı olaraq qanunla müəyyən olunmuş müddətdən sonra tətbiq edilə bilər. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin cəzadan vaxtından əvvəld şərti olaraq azad edilməsinin əsası onun davranışlarının Azərbaycan Respublikası CM-nin 76-cı maddəsində ümumi qəbul olunmuş tələblərə müvafiq olmalıdır. Bu əsasda cəzanın tam çəkilməsinə lüzüm olmadığı məhkəmə tərəfindən aydınlaşdırılır və yetkinlik yaşına çatmayan cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad olunur. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad olunduqda zərurət var.

Müddətlərin hesablanması.

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyətindən cəlb etmə müddətlərinin, habelə hökmün icra

müddətlərinin yeni prinsiplərini müəyyən etmişdir. Bu öz əksini Azərbaycan Respublikası CM-nin 91-ci maddəsində tapır.

Maddə 91. Yetkinlik yaşına çatmayanlar cinayət məsuliyyətindən və ya cəza çəkməkdən azad edilərkən, bu Məcəllənin 75 və 80 –ci maddələrində müəyyən edilmiş müddətlər yarımbararı azaldılır.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb müddətinin keçməsi şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə əsas verən və cinayətin edildiyi gündən hesablanan müddətlərdir ki, qanunverici yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün həmin müddətləri aşağıdakı həddə müəyyən edir:

- böyük ictimai-təhlükə törətməyəcinaayətin edildiyi gündən bir il keçdikdə;
- az ağır cinayətin edildiyi gündən 3,5 il keçdikdə;
- ağır cinayətin edildiyi cündən 6,5 il keçdikdə;
- xüsusilə ağır cinaytin edildiyi gündən 7,5 il keçdikdə.

İcra müddətləri hökm çıxarıldıqan sonra qanunda göstərilən elə müddətlərdir ki, bu müddətlər keçənə qədər hökm icra edilməmişdirsə, belə müddətlərin keçməsi artıq hakimə təyin edilən cəzanın icrasını lüzümsüz edir ki, bu müddətlər də yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün CM-nin 80=-ci maddəsindəki müddətlərin yarısı həddində nəzərdə tutulmuşdursa, onun üçün Azərbaycan Respublikasının CM-nin 76-cı maddəsində göstərilən öhdəliklər müəyyən oluna bilər.

Yetkinlik yaşınaç atmayan şəxs cinayətlərin, yaxud da hökmlərin məcmusuna görə mühakimə edilmişdirsə, burada cəzadan vaxtıdan əvvəl azad etmək üçün cəmə daxil olan cinayətlərin axımının müddətindən asılı olaraq yetkinlik yaşına çatmayanın cinayətinin kateqoriyası və çəkilməli olacaq cəzanın müddəti aydınlaşdırılır. Məcmuya daxil olan cinayətin axımı yetkinlik yaşına çatmayan dövrdə törədilmişdirsə, çəkilməli olan cəzanın müddəti CM-nin 90-cı maddəsinə, məcmuya daxil olan nisbətən ağır cinayət 18 yaşdan sonra törədilmişdirsə, çəkilməli olan müddət CM-nin 76-cı maddəsinə əsasən həll edilir.

Cəzadan şərti azad edilən yetkinlik yaşına çatmayanların davranışına nəzarət xüsusi dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Məhkumluq ötən mövzuda qeyd etdiyimiz kimi törədilən cinayətə görə çəkilən cəzanın hüquqi nəticəsi olub, şəxsin üzərinə cinayət-hüquqi və digər ümumi xarakterli müəyyənləşdirilmiş məhdudiyətlər qorunması ilə bağlıdır. Azərbaycan Respublikası CM-in 83.1.-ci maddəsinə görə cinayət törətməyə görə məhkum edilmiş şəxs məhkəmənin ittiham hökmü qanuni qüvvəyə mindiyi gündən məhkumluğun götürüldüyü və ya ödənilməsi günə qədər məhkum olunmuş hesab edilir. CM-in 83-cü maddəsi eyni zamanda cinayətlərin kateqoriyalarına uyğun olaraq onlara məhkumluğa müddətləri də müəyyənləşdirmişdir. Lakin qanunverici humanizm prinsiplərinə söykənərək digər tədbirlərlə yanaşı yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində CM-nin 92-ci maddəsində məhkumluq müddətlərində də güzəştlər etmişdir.

Maddə 92. (CM)

92.0. Məhkumluğun bu Məcəllənin 83-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətləri cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün qısaldılır və aşağıdakı müddətlər:

92.0.1. böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətməyə görə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilib qurtardığı bir il;

92.0.2 ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətməyə görə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilib qurtardığı gündən üç il keçdikdə məhkumluq ödənilmiş hesab edilir.

Cinayət qanunu digər məhkumlarla müqayisədə yetkinlik yaşına çatmayanların məhkumluğunun müddətini iki dəfə azaldır. Bundan başqa cəzanın bütün hallarda məhkumluq yaratmasına baxmayaraq azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əlaqədar olmayan digər cəza növlərinə məhkum edilən və belə cəzaları çəkən, yaxud barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad edilən yetkinlik yaşına çatmayanlar məhkumluğu olmayan qəxslər sayılırlar.

Məhkumluğu ödəyən müddətlər cəzanın çəkib qurtardığı gündən başlanır. Məhkumluq ödənildikdən, şəxsin məhkumluğu olmayan şəxs hesab edilməsi cinayət qanununun özündən irəli gəlir və bunu təsdiq edən heç bir əlavə hərəkət yaxud sənəd tələb edilmir.

Yetkinlik yaşına çatmayan Azərbaycan Respublikası CM-nin 83-cü maddəsinin göstərişlərinə görə cəza çəkib qurtarıqdan sonra islah olunduğunu zənn edirsə və bunu təsdiq edən göstəricilər varsa, o, vaxtından əvvəl məhkumluğunun götürülməsi ilə bağlı məhkəmə qarşısında vəsatət qaldıra bilər. Məhkəmə belə vəsatətə baxarkən məhkumun cəzadan azad edildikdən sonrakı dövr ərzində ailədə, yaxın əhatədə, əmək kollektivində davranışını nəzərə alır.

NƏTİCƏ

«Yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətini və cəzanın xüsusiyyətləri» mövzusunda üç sual çıxarıldı.

Beləliklə, yetkinlik yaşına çatmayanlara tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə cinayət məsuliyyətindən azad etməyə qanun üç şərtlə yol verir:

A) törədilən cinayət böyük ictimai təhlükə törətməyən yaxud da az ağır cinayətlər kateqoriyasına aid olmalıdır;

B) beləç kateqoriyadan olan cinayətlər ilk dəfə törədilməlidir;

S) cəza tətbiq etməkdən, lakin tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə yetkinlik yaşına çatmayanların islah edilməsi mümkün sayılmalıdır.

Tərbiyəvi xarakterli məcburi təsir tədbirləri cəzanın məqsədini tam, yaxud da qismən yerinə yetirsə də cəzadan keyfiyyətcə fərqlənir.

Dövlət məcburiyyət tədbiri kimi tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər daha yumşaq formada yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün əksər hallarda tərbiyəedici mühiti qoyurur, güc cinayət qanununun dövlət məcburiyyət tədbirlərinin bu növü qarşısına qoyulan məqsədə nail olmasına istiqamətlənir.

Cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanları cinayət məsuliyyətindən azad etməklə onların barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər həm məhkəmə tərəfindən, həm də ibtidai istinqat zamanı müstəntiq, prokuror tərəfindən tətbiq edilə bilər.

Qüvvədə olan cinayət qanununa görə məhkumu cəzadan azad etməklə onun barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirləri tətbiq etmək məhkəmənin mütləq səlahiyyətinə aiddir.

Qanuna görə cinayət törədən yetkinlik yaşına çatmayanlar valideynlərinin, onları əvəz edənləri, yaxud da xüsusi ixtisaslaşdırılmış dövlət orqanının tərbiyəsinə verilir. Bu orqanlar islah təsir tədbirlərini tətbiq etməyə və onları davranışı üzərində nəzarəti təmin edir. Eyni zamanda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində humanizm prinsipinin tələblərinə uyğun olaraq daha qısa mühkumluq müddətləri müəyyən edilmişdir.

Barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad edilən yetkinlik yaşına çatmayan məhkumluğu olmayan şəxs sayılır.

Azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əlaqədar olmayan digər cəza növlərinə məhkum edilən və belə cəzaları çəkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxs məhkumluğu olmayan şəxs sayılır.

Bir sözlə cinayət qanununda nəzərdə tutulan bu mövqə yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində humanizmi ifadə edir.